

Ú V O D E M

Při pokusech o interpretaci málokterého autora se setkáváme s tak velikou diskontinuitou, jak je tomu v případě Machiavelliho.¹ Názory vyslovené o Machiavellim počátkem 19. století se diametrálně rozcházejí s názory z období mezi dvěma světovými válkami.¹ Stejně i po druhé světové válce dochází při interpretaci Machiavelliho díla k závažným zvratům. Je až zarážející, jak z kdysi významných studií Meinecka a Ercola, jež byly koncipovány ve dvacátých a třicátých letech tohoto století, zůstaly v období po druhé světové válce vlastně jen podněty. Pouze Chabod se mohl i po druhé světové válce vykázat platností své starší koncepce Machiavelliho.

Je nepochybné, že na dnešní interpretaci Machiavelliho děl silně zapůsobila druhá světová válka. Tato skutečnost se dá prokázat zcela empiricky rozbořením děl autorů, kteří v období druhé světové války psali své monografie (Renaudet, Muralt, G. Ritter). Ovšem stěží lze dnes redukovat beze zbytku současnou produkci o Machiavellim jen na tyto impulsy. I zde je značný rozdíl období padesátých a sedesátých let; v současné době nepocitují autoři již tak naléhavou nutnost vyrovnávat se výrazně s fašistickým zneužitím Machiavelliho názorů, jak tomu bylo třeba v období těsně po válce, kdy se základní problematika děl Machiavelliho viděla především ve vztahu politiky a etiky.

Co bylo řečeno o Machiavellim, platí částečně i o Guicciardinim. Guicciardini je ovšem méně abstraktní než Machiavelli, je to myslitel konzervativní, jenž se nezabýval natolik otázkami politické morálky jako Machiavelli; ale právě proto si již buržoazní myšlení v období mezi dvěma světovými válkami a doby současně počalo být vědomo ideové aktuálnosti Guicciardiniho konzervativismu.

Dnešní historiografie se snaží pochopit dílo Machiavelliho v hlubších historických souvislostech, než tomu bylo doposud. Machiavelli — stejně tak ovšem i Guicciardini — se již nejeví jako osamocený myslitel; ukazuje se, že s řadou názorů, jež oba autoři vyslovili, se setkáme i u jejich méně významných současníků. Závažné práce posledních let ukázaly, že podobně jako tomu bylo u Marsilia z Padovy nebo Bartola, tak i v případě Machiavelliho a Guicciardiniho politická praxe dodala nejen základní materiál k politickému uvažování, nýbrž že podmiňovala i základní pojmy teoretické. Tak mohl ve svých studiích americký badatel F. Gilbert dokázat, že pojmy, jako „virtù“, „fortuna“, „azione“, jichž oba autoři velmi často užívali, se vyskytují mnohde v záznamech poradního orgánu florentské signorie z období republiky 1494—1512, tj. v tzv. „pratiche“. Ukazuje se tedy, že Machiavelli nebyl ani zde zcela původní, že mnoho představ a pojmů prakticky přejal, že jeho originalita tkví vlastně ve způsobu zpracování vlastní politicko-historické skutečnosti.

Mnoho pozoruhodných poznatků přineslo v současné době i srovnání názorů Machiavelliho s názory Savonarolovými, v novém světle se objevuje i otázka vztahu mezi životem a dílem obou autorů. Na druhé straně se zřetelně projevují i meze hermeneutického biografického přístupu, jež se snažil důsledně uplatnit koncem padesátých let G. Sasso. Ani o Machiavellim se pak nedá říci to, co se kdysi Gundolf snažil prokázat na příkladě Goethově, že největším dílem autorovým byl vlastně jeho život.

Velký důraz se dnes klade i na vnitřní diskontinuitu v Machiavelliho životě. Soudobá historická a filosofická produkce o Machiavellim přinesla řadu dokladů, z nichž vyplývá, že předpokladem Machiavelliho teoretické činnosti byl právě násilný přerýv v jeho politickém životě, vyvolaný pádem florentské republiky roku 1512; jedině tak se mohly zkušenosti Machiavelliho politického života sublimovat ve vnitřním obsahu jeho teoretických děl.

Vnucuje se názor, zda značná kontinuita v Guicciardiniho životě mu vlastně neznemožnila vypracování obecně teoretických závěrů, k nimž dospěl Machiavelli. Ale na druhé straně právě proto mohl být Guicciardini vynikajícím empirickým analytikem současnosti.

Nově se dnes pojímá i otázka vlivu antických autorů na Machiavelliho, především pokud jde o jeho vztah k Aristotelovi, Polybiovi, Tacitovi a Liviovi.

Další pozitivní rozvinutí problematiky politického a historického myšlení Machiavelliho a Guicciardiniho musí nepochybně pokračovat v této tendenci. Snažíme se např. v těchto studiích odpovědět na otázku, jaký význam měl pro Guicciardiniho a Machiavelliho jejich rozdílný vztah k soudobé městské realitě, zda právě zde nemůžeme hledat kořeny různé typologie jejich státně politického a historického myšlení: zda z tohoto hlediska nelze řešit i detailnější problémy, například otázku jednoty Machiavelliho díla.

Že Machiavelli stál na pozicích středního měšťanstva (*popolo*), bylo již nespočetněkrát prokázáno, nebylo však objasněno, jak se základní postoj Machiavelliho *popolana* promítá v jeho analýze italských státních útvarů, jak právě tento základní postoj podmiňuje i jeho vztah k švýcarským anebo německým městům a feudálním státním útvarům zaalpským. Pod tímto aspektem bude si nutno ujasnit i vztah antické tradice k politice a ideologii *popolo*. Nemusíme zde vždy postupovat jen přímými důkazy, důkaz lze vésti i negativně, prozkoumáme-li, proč ideologové finanční oligarchie typu Salutatiho nebo Guicciardiniho, případně humanisté, kteří se dali do služeb medicejského panství či jiné tyranidy, musili nutně značně oslabit nebo případně relativizovat antickou republikánskou tradici.

Konečně se nabízí i otázka kontinuity a diskontinuity renesančního politického myšlení, jež kulminuje právě v díle Machiavelliho. Je např. otázka, do jaké míry Machiavelliho názory na milici, zákony, „virtu“ souvisely se staršími názory humanistů a kde Machiavelli naopak názory svých předchůdců překonal a přehodnotil, do jaké míry bylo pak toto přehodnocení nutné i z hlediska zkušeností, jichž nabyl v období florentské republiky 1494–1512.

Stejně bude nutné prozkoumat vývojovou linii renesančního myšlení, jež přispůsobilo vlastní ideologii *popolo* ideologii „*popolo grasso*“ (myšlenková tendence, jež vyvrcholila v díle Guicciardiniho). I zde se dá prokázat nejen určitá kontinuita, nýbrž i diskontinuita ve vývoji názorů; že relativní znehodnocení republikánské ideologie *popolo* bylo podmíněno především negativní reakcí na revoluční zkušenost, o tom se lze koneckonců přesvědčit na hlavních představitelích těchto

názorů (Salutatim, Guicciardinim). Ti vedou útok proti ideologii popolo mnohem jemnějšími prostředky než humanisté, kteří se dali do služeb feudálních či polo-feudálních signorií.

Naskýtá se pak otázka, zda je možno v renesanci s úspěchem vyabstrahovat ony typy státně politického a historického myšlení, které předjímají vývojové tendence myšlení novověkého. Zda to, co K. Löwith nebo G. Lukács prokázali na myšlení 19. a 20. století, je in nuce zahrnuto již v myšlení renesančním. Pak by bylo možné vysvětlit, proč v buržoazním politickém myšlení 19. století mohly být recipovány nejen prvky ideologie popolo (Machiavelli), nýbrž proč někteří myslitelé 19. století (např. Burckhardt) mohli pocítovat jistou spřízněnost s renesančním konzervativním myšlením; jinými slovy, zda už v renesanci nenarážíme na obdobný ideologický jev, který G. Lukács charakterizoval jako nepřímou apologetiku. Právě při rozbořech Guicciardinioho myšlení historického a státně politického nás napadá otázka, zda reakce na pokusy o vládu lidu ve Florencii nevedla k ideologicky obdobným důsledkům, jež se projeví v evropském myšlení, respektive v jeho konzervativní odnoži v období reakce na francouzskou revoluci. Tuto problematiku neřešíme ovšem v rámci této studie, přesto se však domníváme, že zvláště analýza díla Guicciardinioho může v mnohém přispět k jejímu pozdějšímu objasnění. Proto se budeme zabývat především oněmi Guicciardiniovi spisy, které bezprostředně reagují na pokus o zřízení vlády lidu ve Florencii, a ponecháme stranou jeho Dějiny Itálie, v nichž je vytyčena jiná problematika.

Vcelku se vynasnažíme ukázat, že v závěrečné etapě italské renesance byly řešeny i jiné základní otázky, jež zajímaly filosofii dějin a historickou metodologii v 19. a 20. století, např. vztah obecné státní teorie k dějinám, problematika konstant v historii, opakovatelnost historických jevů, vztah teorie a empirie, dějin současnosti. Stojíme před zarážející skutečností, že dějiny současnosti mohl lépe vypsát empirik Guicciardinio než teoretik Machiavelli.

Nejde nám tedy o syntetickou práci, nýbrž o několik studií, v nichž se snažíme naznačit některé nové možnosti řešení problematiky děl Machiavelliho a Guicciardinioho. Nebudeme v nich opakovat to, co bylo již řečeno, pokud to není nezbytně nutné, půjdeme často přímo in medias res. Tam, kde operujeme s výsledky, jichž již bylo dosaženo, činíme tak především z hlediska potřeb analýzy. Je ovšem pravda, že na klasickém tématu — a problematika Machiavelliho a Guicciardinioho může být mezi klasická témata zařazena — vstupuje to, k čemu se dospělo již v předcházejících pracích, na každém kroku i do nových studií.

Jakkoliv v každé části naší práce pojednáváme o relativně samostatné problematice, přesto čtenář pochopí, že jednotlivé kapitoly spojuje jedna ústřední myšlenka, tj. reakce na společenskoinstitucionální krizi, jíž procházely italské městské státy na konci 15. a počátkem 16. století.

Podat rozbor příčin této krize přesahuje rámec této studie, zde předpokládáme co bylo řečeno v příslušných pracích J. Macka, R. von Albertiniho a jiných autorů. Nám spíše jde o to ukázat, jak teprve v období rozkladu a přetvoření státní a společenské formy došlo k plnému uvědomění principů, na nichž stála italská společnost 14.—15. stol.; zároveň pak i o reaktivizaci ovšem i relativizaci představ, jež ji udržovaly při životě. V jistém smyslu zde platí ono Hegelovo, že určitá společnost si sebe sama uvědomí až ve své krizové a závěrečné fázi.

